

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐԱԿԱՆ
ԿԱԴՐԵՐԻ ՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԻՑ
(1920-1930-ական թվականներ)

Խորհրդային իշխանության տարիներին Հայաստանում տեխնիկական բարձր գիտելիքներով զինված բանվորական կադրերի պատրաստման հարցը դառնում է շատ կարևոր ու անհետաձգելի: Այդ ուղղությամբ բավականաչափ աշխատանքներ էին կատարվել: Հանրապետությունում բացվել էին տեխնիկական ուսումնական նոր հաստատություններ, տեխնիկոմներ ու բանվորական ֆակուլտետներ: Որակյալ բանվորական ուժի, մասնագիտական կադրերի պատրաստման գործը հանձնարարված էր լուսավորության ժողովրդական կոմիսարիատին: Հաշվի առնելով ժողովրդական տնտեսության զարգացման հեռանկարները և այդ գործում արտադրական-տեխնիկական կադրերի պատրաստման խիստ կարևորությունը, հանրապետության ղեկավարությունը խնդիր է դնում օգտագործել բոլոր հնարավորությունները: 1921 թ. նոյեմբերին Երևանում բացվում է ինդուստրիալ տեխնիկոմը, որն ուներ էլեկտրամեխանիկական և շինարարական բաժիններ: 1922-1923 ուսումնական տարում տեխնիկոմին միացվեցին Երևանի թիվ 2 միջնակարգ դպրոցի երկրորդ և երրորդ խմբերը՝ 83 աշակերտներով: Այդ ուստարվա վերջում տեխնիկոմում արդեն ուսանում էին 141 սովորողներ՝ 1921 թ. - ի 48-ի դիմաց⁴⁶³:

1922 թ. սկզբներին ինդուստրիալ տեխնիկոմ է բացվում նաև Ալեքսանդրապոլ քաղաքում (այժմ՝ Դյուլմերի), որն ուներ ատաղձագործական, շինարարական և մեքենայական բաժիններ, ուր մասնագիտանում էին 176 սովորողներ: Այս տեխնիկոմները հանրապետության արդյունաբերությանը տալիս էին միջին որակավորման մասնագետներ: Տեխնիկոմներում ուսման տևողությունը 4 տարի էր: 1924-25 ուսումնական տարում Երևանի ինդուստրիալ տեխնիկոմը թողարկեց 30 շրջա-

⁴⁶³ Հայաստանի Սոցիալիստական Խորհրդային Հանրապետության Ժողովրդական կոմիսարիատների 1920-1922 թթ. հաշվետվությունը, Ե., 1923, էջ 127:

նավարտ, որոնք աշխատանքի անցան քաղաքի արդյունաբերական ձեռնարկություններում:

1928-1929 ուստարում Հանրապետության արդյունաբերական թեքումով տեխնիկումներում սովորում էին 310 պատանիներ ու աղջիկներ, իսկ առաջին Հնգամյա պլանով (1928-1932 թթ.) պահանջվում էր այդ տեխնիկումների շրջանավարտների թիվը հասցնել 2800-ի: Սակայն Հնգամյակի վերջում՝ 1932 թ. պատրաստվել էր ընդամենը 1756 մասնագետ, որը կաղմում էր նախատեսված պլանի 62,7%⁴⁶⁴:

Հետզհետե ավելանում էր արդյունաբերական կադրեր պատրաստող տեխնիկումների թիվը: Այսպես, 1928-1929 ուստարում եղած 13 տեխնիկումների փոխարեն 1932-1933 ուստարում գործում էր 65 տեխնիկում, իսկ սովորողների թիվը 1852-ից հասել էր 7555-ի⁴⁶⁵: Այդ տեխնիկումների մեծ մասը գյուղատնտեսական թեքում ունեւր, իսկ 7-ը արդյունաբերական-չինարաբական էր: Դրանք հիմնականում տեղաբաշխված էին Հանրապետության արդյունաբերական կենտրոններում՝ Երևանում, Լենինականում, Ղաբաքիլիսայում (այժմ՝ Վանաձոր), Ալավերդում, Կապանում և Արթիկում:

Սակայն արտադրական-տեխնիկական կադրերի եղած քանակը չէր բավարարում գործող ձեռնարկություններին: Վերադաս մարմինների հանձնարարությամբ կադրերի պատրաստումը տեղերում պետք է պլանավորվեր ժողովրդական տնտեսության պահանջներին խիստ համապատասխան և բարձրացվեր նրանց մասնագիտական մակարդակը: Ուսուցումը պետք է տարվեր տեսութայն և պրակտիկայի միասնությամբ: Արդյունաբերության, չինարարության, կապի և տրանսպորտի մեծ թվով մասնագետներ պատրաստեցին Հայաստանի 12 տեխնիկումները երկրորդ Հնգամյակի տարիներին (1933-1937 թթ.): Այսպես, եթե մինչև առաջին Հնգամյակը և առաջին Հնգամյակի տարիներին պատրաստվել էր այդ մասնագիտությունների գծով 637, ապա երկրորդ Հնգամյակում՝ 1031 մասնագետ⁴⁶⁶:

Թեև բացվել էին նոր տեխնիկումներ, սակայն դեռևս մասնագետ կադրերը չէին բավարարում օրավուր աճող պահանջները:

⁴⁶⁴ ՀԱԱ, ֆ. 48, ց. 3, գ. 284, ք. 61-62:

⁴⁶⁵ Социалистическое строительство Армянской ССР (1920-1940 гг.), Е., 1940, с. 113:

⁴⁶⁶ Նույն տեղում, էջ 115:

Տեխնիկումներին կից բացվում են նոր բաժիններ: Այսպես, Երեանի շինարարական տեխնիկումին առընթեր ստեղծվում է Հիդրոտեխնիկական բաժին: Տեխնիկումները համալրվում էին նոր մասնագիտություններով: Կային էլեկտրամեքենաշինական, քիմիական, շինարարական, լեռնային, լեռնային-բանվորական, թեթև արդյունաբերական, ճանապարհային, Հիդրոտեխնիկական, Հիդրոմեխիորատիվ և այլ տեխնիկումներ, որոնք ղրված էին համապատասխան ժողովրդական կոմիսարիատների տնօրինության ներքո և նախատեսվում էր նրանց միավորել ըստ ճյուղային հատկանիշի:

Արդյունաբերական կադրերի պատրաստման գործում մեծ ավանդ ունեն նաև Հայաստանի բանվորական ֆակուլտետները (բանֆակ): Առաջին բանֆակն ստեղծվել էր 1923 թ. ինտրվարին Երևանում, համալսարանին առընթեր: Երկրորդ բանֆակը կազմակերպվեց Ալեքսանդրապոլում նույն թվականի սեպտեմբերին, իսկ երրորդ բանֆակը՝ Երևանում 1924 թ.: Եթե Երևանի բանֆակն արդեն երկրորդ կուրսից ուներ հասարակագիտական և տեխնիկական թեքում, ապա Լենինականի բանֆակը միայն տեխնիկական: 1924-1925. ուստարում Երևանի բանֆակում ուսանում էին արդեն 370 սովորողներ, իսկ Լենինականում՝ 365:

Առաջին հնգամյակի տարիներին խնդիր էր դրվում ոչ միայն մասնագետ կադրերի պատրաստումը, այլև նրանց որակի բարձրացումը: Խիստ անհրաժեշտ էր պատրաստել մասնագիտական, տեխնիկական ու տնտեսագիտական գիտելիքներով զինված ու լայն հասարակական-քաղաքական մտահորիզոն ունեցող կադրեր: Տեխնիկական մասնագիտության բոլոր հաստատությունները տրվում են համապատասխան ժողկոմատներին: Ուսուցման հիմքում դրվում է ժողովրդական տնտեսության ճյուղային մասնագետների պատրաստումը: Ստեղծվում են ճյուղային բանֆակներ: Վերացվում է ուսուցման լաբորատոր բրիգադային մեթոդը և կիրառվում են ուսումնական հաստատությունների մասնագիտություններին համապատասխան մեթոդներ:

Բանֆակների մասին Հայկական ԽՍՀ Ժողկոմխորհրդի ընդունած կանոնադրության մեջ ասվում էր, որ դրանց նպատակն է բանվորական և գյուղացիական խավերին լայնորեն ընդգրկել բարձրագույն դպրոց, աշխատավորներից բուհերի

Համար ուսանողական կադրեր պատրաստել⁶⁷: Բանֆակներում ուսման տևողությունը 3 տարի էր: Շրջանավարտներն ստանում էին միջնակարգ կրթություն: 1925-1926 ուստարում Երևանի բանֆակը տվեց առաջին շրջանավարտները՝ թվով 28 հոգի, որոնցից 23-ը ընդունվեց Համալսարան, իսկ 1928-1929 ուստարում բանֆակի 48 շրջանավարտներից Համալսարան ընդունվեցին 32-ը:

1928 թ. սկսում է փոխվել բանֆակների բնույթը: Այլևս դրանք ոչ միայն բանվոր և գյուղացի երիտասարդներին նախապատրաստում էին բարձրագույն ուսումնական Հաստատություններ ընդունելու համար, այլ նաև ժողովրդական տնտեսության տարբեր բնագավառների համար պատրաստել կուսակցական, խորհրդային, տնտեսական ու մշակութային աշխատողներ:

Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի 1930 թ. որոշմամբ բանֆակները վերակառուցվեցին, համապատասխան մասնագիտությունների թեքում ունեցան: Օրինակ, Երևանի բանֆակի երեկոյան բաժնին տրվեց ինդուստրիալ-տեխնիկական, ցերեկայինին՝ գյուղատնտեսական, իսկ ադրբեջանական բաժնին՝ հասարակագիտական թեքում: Լենինականի բանֆակում կազմակերպվեցին ինդուստրիալ-տեխնիկական և գյուղատնտեսական բաժիններ: Ինդուստրիալ-տեխնիկական բաժիններ բացվեցին նաև Ալավերդու և Կապանի բանֆակներում⁶⁸: 1932-1933 ուստարում Հանրապետության 11 բանֆակներում ուսանում էր 2644 սովորող⁶⁹:

Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի 1936 թ. ապրիլի 1-ի որոշմամբ բանֆակները վերացվում են, որովհետև միջնակարգ դպրոցներն ու տեխնիկումները լիովին ապահովում են բուհերին: Նախ փակվեցին գյուղատնտեսական բանֆակները, ապա վերացվեց Ալավերդու ինդուստրիալ բանֆակը: Հետագայում լուծարվեցին նաև Երևանի ինդուստրիալ և Լենինականի տեքստիլ բանֆակները⁷⁰:

⁶⁷ «Ժողովրդական լուսավորություն», 1929, թիվ 2, էջ 20-24:

⁶⁸ ՀԱԱ, ֆ.113, ց.3, գ. 1068, ք. 146:

⁶⁹ Социалистическое строительство Армянской ССР (1920-1940гг.), с. 113.

⁷⁰ Հայրապետյան Ս. Պ., Սոցիալիզմի կառուցումը և կադրերի պատրաստումը Հայաստանում, Ե., 1974, էջ 114:

Բանվորական կադրեր էին պատրաստում նաև դպրոց-արհեստանոցները: 1921 թ. մարտից երևանում բացվեց կոշկակարական դպրոց-արհեստանոցը, որտեղ 1922-1923 ուստարում սովորում էին 91 պատանիներ ու աղջիկներ: 1923 թ. երևանում սկսում է գործել նաև կարուձևի առաջին դպրոց-արհեստանոցը՝ 117 աշակերտով: Համանման դպրոց-արհեստանոցներ են բացվում Լենինականում, Նոր Բայազետում (այժմ՝ Գավառ), Դիլիջանում և Վաղարշապատում (այժմ՝ Էջմիածին): 1925 թ. այդպիսի դպրոց-արհեստանոցների թիվը հանրապետությունում հասնում է 24-ի, որտեղ սովորում էին հազարավոր պատանիներ ու աղջիկներ: Երևանի դպրոց-արհեստանոցը պատրաստում էր խառատներ, փականագործներ, թիթեղագործներ: Աշակերտները սովորում էին դարբնություն, որմնադրություն, հյուսնություն և այլ մասնագիտություններ:

Որակյալ բանվորական կադրեր էր պատրաստում նաև Լենինականի տեքստիլ կոմբինատի ուսումնացուցադրական դպրոցը, որտեղ 1925 թ. սովորում էին 120 աշակերտներ, որոնք հմտանում էին մանածագործության մեջ⁴⁷¹:

Հանրապետությունում կազմակերպվում են նաև բանվորական կրթության կոմբինատներ: Այդպիսի կոմբինատներ են կազմակերպվում Երևանի ձեթ-օճառի, գարեջրի, պահածոյի, ծխախոտի գործարաններում, հացառում, «Արարատ» տրեստում, Հայյուղարգում, Լենինականի տեքստիլ և փայտամշակման գործարաններում, Քանաքեռէէկի, Արտաշատի ջրանցքի շինարարություններում, Հայտնարկոպի գրեթե բոլոր ձեռնարկություններում, Անի պեմզայում, Արթիկ տուֆում, Ալավերդու և Կապանի պղնձահանքերում, Իավլուում և Կիրովականի քիմիական գործարանում⁴⁷²:

Բանվորական կադրեր էին պատրաստում նաև պրոֆտեխնիկական դպրոցները: 1925 թ. Հայաստանում գործում էին այդպիսի 5 դպրոցներ, որտեղ սովորում էին 220 պատանիներ ու աղջիկներ: 1928-1932 թթ. պրոֆտեխնիկական դպրոցների թիվն ավելացավ և հասավ 31-ի⁴⁷³:

Բանվորական կադրերի պատրաստման դարբնոց էին հանրապետության ֆաբրիկա-գործարանային ուսուցման

⁴⁷¹ Կարապետյան Յ. Ս., Սովետական Հայաստանի բանվոր դասակարգի ձևավորումը և զարգացումը (1920-1940), Ե., 1980, էջ 55:

⁴⁷² ՀԱՍ, ֆ.119, ց.1, գ. 1233:

⁴⁷³ Խորհրդային Հայաստանի 15 տարին թվերով, Ե., 1935, էջ 204:

դպրոցները (ֆաբգործուս) և դրանց հավասարեցված դպրոցները: 1924 թ. կազմակերպվեց Լենինականի տեքստիլ կոմբինատի ֆաբգործուսի առաջին դպրոցը, որը ռուս մասնագետների օգնությամբ սկսեց պատրաստել ազգային տեխնիկական կադրեր, հանրապետության թեթև արդյունաբերության ձեռնարկությունների համար⁴⁷⁴: 1927 թ. դրանք թվով 5-ն էին, որոնք բացվեցին Ալավերդու և Կապանի լեռնահանքային կոմբինատներին առընթեր և Լենինականի երկաթուղային հանգույցում: Այդ ֆաբգործուսներում սովորում էին 260 աշակերտներ⁴⁷⁵: 1928-1929 ուստարում Հայաստանում արդեն գործում էին 21 ֆաբգործուսներ՝ 2168 աշակերտներով⁴⁷⁶: Ընդարձակվում են Ալավերդու և Կապանի պղնձաձուլական, երևանի կաուչուկի կոմբինատներին, հաստոցաշինական, մեխանիկական, կարի, պահածոյի, փայտամշակման գործարաններին, Արթիկի տոլֆին և Քաջարանի լեռնահանքային ձեռնարկություններին առընթեր ֆաբգործուսները: 1932-1933 ուստարում Հայաստանում բանվորական կադրեր էին պատրաստում արդեն 30 ֆաբգործուսներ 3425 աշակերտներով, իսկ 1935-1936 ուստարում ֆաբրիկա-գործարանային ուսուցման և դրանց հավասարեցված դպրոցների թիվը հասավ 32-ի, որոնք ժողովրդական տնտեսությանը տվեցին 1000-ից ավելի որակյալ աշխատողներ⁴⁷⁷:

Սակայն պետք է նշել, որ ֆաբգործուսի համակարգը բանվորական ուժի հավաքագրման, պատրաստման և բաշխման արդեն հնացած եղանակով չէր կարող բուռն աճող արտադրության ապահովել բանվորական որակյալ կադրերով: Այսպես, 1933-1940 թթ. արդյունաբերությանը, շինարարությանը, տրանսպորտին և տնտեսության այլ ճյուղերին դրանք տվեցին ընդամենը 5 հազար բանվորներ⁴⁷⁸, որը կազմում է այդ տարիներին բանվոր դասակարգի քանակական աճի 8%⁴⁷⁹:

⁴⁷⁴ Միքայելյան Ս., Սովետական Հայաստանի պրոֆեսիոնալ-տեխնիկական դպրոցը, Ե., 1978, էջ 11:

⁴⁷⁵ ՀԱՍ, ֆ.65, ց.2, գ. 813, թթ. 190-191:

⁴⁷⁶ Социалистическое строительство Армянской ССР (1920-1940 гг.), с. 113.

⁴⁷⁷ Հարությունյան Հ. Մ., Հայկական ՍՍՀ բանվոր դասակարգը սոցիալիզմի ամրապնդման և զարգացման ժամանակաշրջանում (քանակը, կազմը), Ե., 1983, էջ 88:

⁴⁷⁸ Կարապետյան Հովհ., նշված աշխ., էջ 263:

⁴⁷⁹ Հարությունյան Հ. Մ., նշված աշխ., էջ 89:

Մինչև 1929 թ. ֆարգործուսի դպրոցները գտնվում էին լուսավորության ժողովրդական կոմիսարիատի տնօրինության ներքո և ուսումնադաստիարակչական ամբողջ աշխատանքը ղեկավարում էին լուսժողկոմատը և նրա տեղական մարմինները: 1929 թ. մարտին անհրաժեշտություն զգացվեց ֆարքիկա-գործարանային ուսուցման դպրոցները հանձնել արդյունաբերական ձեռնարկությունների տնօրինությանը, իսկ լուսժողկոմատի մարմինների վրա դրվեց ուսումնական գործի կազմակերպումն ու ղեկավարումը: Հաստատվեց նաև ֆարգործուսի դպրոցների կանոնադրությունը, որով սահմանվեցին այդ դպրոցների տարատեսակները: Դրանք հետևյալներն էին. ա) գործարաններին, ֆարքիկաներին և հանքերին առնթեր ֆարգործուսի դպրոցներ; բ) ինքնուրույն ֆարքիկագործարանային (դպրոց-գործարան, դպրոց-ֆարքիկա); գ) շրջանային ֆարգործուսի; դ) ուսուցման և դաստիարակության դեռահաս բանվորների տներ՝ անհատական և բրիգադային ուսուցման կարգով⁴⁸⁰:

Կանոնադրությամբ սահմանված էր ֆարգործուսներ ընդունել 14-16 տարեկան պատանիներ ու աղջիկներ:

Արդյունաբերության բուռն զարգացումը և արդյունաբերական ձեռնարկությունները նորագույն տեխնիկայով վերագինումը նոր պահանջներ էին առաջադրում ինչպես բանվորներին, այնպես էլ պրոֆեսիոնալ-տեխնիկական կրթության ողջ համակարգին: Գնալով հասունանում էր բանվորական կադրերի պատրաստման հրատապությունը: Ուստի անհրաժեշտություն զգացվեց բանվորական կադրերի պատրաստումը կենտրոնացնել պետական միասնական մի համակարգում, որը պետք է զբաղվեր տարբեր մասնագիտությունների որակյալ բանվորական կադրերի պատրաստման գործով: Այդ նպատակով ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահությունը 1940 թ. հոկտեմբերի 2-ին ընդունում է հրամանագիր «ԽՍՀՄ պետական աշխատանքային ունեցություններ ստեղծելու մասին»: Խնդիր էր դրվում կազմակերպված կարգով քաղաքի և գյուղի երիտասարդությունից ստեղծել անհրաժեշտ ունեցություններ արդյունաբերության համար:

ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահությունը անհրաժեշտ էր համարում մետաղագործներ, քիմիագործներ, լեռնագործներ, նավթագործներ, էլեկտրատեխնիկ, բետոնագործներ և

⁴⁸⁰ Միքայելյան Ս., նշվ. աշխ., էջ 11-12:

այլ ըարդ մասնագիտությունների տեղ բանվորական կադրեր պատրաստելու նպատակով ստեղծել արհեստագործական ուսումնարաններ՝ երկու տարվա ուսման տևողությամբ: Երկաթուղային տրանսպորտի համար բացվեցին երկամյա երկաթուղային ուսումնարաններ, իսկ զանգվածային մասնագիտությունների գծով որակյալ բանվորական կադրեր պատրաստելու նպատակով ստեղծվեցին ֆաբգործուսի դպրոցներ՝ վեցամսյա ուսման տևողությամբ⁴⁸¹: Սովորողների բոլոր ծախսերը (ուսուցում, սնունդ, հագուստ) կատարվում էր պետության միջոցներով:

Շրջանավարտները պարտավոր էին իրենց մասնագիտությամբ արտադրության մեջ աշխատել ոչ պակաս 4 տարի, ստանալով օրենքով սահմանված վարձատրություն:

ԽՍՀՄ Մինիստրների խորհրդին առընթեր ստեղծվեց աշխատանքային ռեզերվների գլխավոր վարչություն, իսկ մյուս թիկնական հանրապետություններում՝ աշխատանքային ռեզերվների վարչություն:

Կոլտնտեսությունների ղեկավարները և քաղաքային խորհուրդները պարտավոր էին ամեն տարի 14-15 տարեկան պատանիներ գործուղել արհեստագործական, երկաթուղային ուսումնարաններ և 16-17 տարեկան երիտասարդներ ֆաբգործուսի դպրոցներ:

Աշխատանքային ռեզերվների ստեղծումով Հայաստանում ֆաբգործուսի դպրոցների թիվն ավելացավ 5-ով և հասավ 9-ի⁴⁸², իսկ Երևանում, Լենինականում, Կապանում, Ալավերդում ստեղծվեցին նոր արհեստագործական ուսումնարաններ:

ՀամԿ(բ)Կ Կենտկոմի 1935 թ. դեկտեմբերյան պլենումի որոշման համաձայն հանրապետության արդյունաբերական ձեռնարկություններում ևս բավականաչափ աշխատանք է կատարվում մեթոդական նոր հիմունքներով տեխնիկական մինիմում հանձնելու ուղղությամբ: Դրանք հանձնելու համար սահմանված էր երեք աստիճան: Տեխնիկական մինիմումի առաջին աստիճանը հանձնում էին բոլոր բանվոր-ծառայողները: Երկրորդ աստիճանը վերաբերում էր միայն ստախանովյան բանվորներին, իսկ երրորդ աստիճանը՝ սոցիալիստական աշ-

⁴⁸¹ Նույն տեղում, էջ 16:

⁴⁸² Социалистическое строительство Армянской ССР (1920-1940 гг.), с. 113:

խատանքի վարպետներին ե. երկարամյա կուրսերում սովորող ստախանովական բանվորներին:

1936 թ. Լենինականի տեքստիլ կոմբինատում տեխմինիմումը հանձնում են 289 բանվոր-ծառայողներ, ՔանաքեռՀէկի շինարարությունում՝ 287, Կիրովականի քիմիական կոմբինատում՝ 281, իսկ Երևանի պահածոների գործարանում՝ 502 բանվոր-ծառայողներ⁴⁸³:

1936 թ. Հանրապետության 20 արդյունաբերական ձեռնարկություններում կազմակերպվում են ավելի քան 560 տեխմինիմումի խմբակներ: Լենինականի տեքստիլ կոմբինատում կազմակերպված 80 խմբակներում և դասընթացներում սովորում էին ավելի քան 1100 տեքստիլագործներ, Երևանի սինթետիկ կառուցուկի կոմբինատի շինարարությունում կազմակերպվում է 37 խմբակ, ուր ընդգրկված էին 426 բանվոր-ծառայողներ⁴⁸⁴:

Գնալով տեխմինիմումների ցանցն ընդլայնվում էր, ավելանում սովորողների թիվը: Կիրովականի քիմիական կոմբինատում 1939 թ. որակավորված 316 բանվորներից 238-ը կամ 69% անցել էր տեխմինիմումի խմբակներով, իսկ Լենինականի մայիսյան ապստամբության անվան մանվածքագործվածքային ֆաբրիկայում՝ 283-ից 179 կամ 63,3%⁴⁸⁵: 1937 թ. միայն Ալավերդու պղնձաձուլական կոմբինատում կազմակերպվել էր 8 տեխմինիմումի խմբակ, որտեղ սովորում էին 183 բանվորներ:

1936 թ. Հանրապետության արդյունաբերական ձեռնարկություններում աշխատող 13902 բանվորից 7121-ը կամ 51,2% ավարտում է առկա կարճատև դասընթացները, իսկ 5515-ը հանձնում տեխնիկական մինիմումի քննությունները⁴⁸⁶:

Բանվորական կադրերի պատրաստումը և որակավորման բարձրացումը արտադրության մեջ կատարում էին նաև արտադրատեխնիկական խմբակներն ու դպրոցները: Գրանք Հանդես եկան 1930-ական թթ. երկրորդ կեսին: Այդ խմբակներում ու դպրոցներում ուսուցումը տարվում էր 4 փուլով: Առաջին փուլում բանվորի վերապատրաստումն իրականացվում էր անհատական կամ խմբակային ձևով, մինչև 8 ամիս տևողությամբ: Այնուհետև բանվորները քննություն էին հանձնում և

⁴⁸³ ՀԱԱ, ֆ.1, ց. 25, գ. 3:

⁴⁸⁴ ՀԱԱ, ֆ.187, ց.2, գ. 228, ք. 47-51:

⁴⁸⁵ Հարությունյան Հ.Մ., նշվ. աշխ., էջ 123:

⁴⁸⁶ ՀԱԱ, ֆ.1, ց.24, գ. 232:

ստանում՝ 3-րդ կամ 4-րդ տարիֆային կարգ: Ուսուցման երկրորդ փուլում՝ 5-6 ամիս տևողությամբ, բանվորներն ստանում էին 5-րդ կամ 6-րդ կարգի որակավորում: Երրորդում՝ 10 ամիս տևողությամբ՝ 6-7 կարգի որակավորում, իսկ չորրորդում՝ կրտսեր անձնակազմի աշխատողներ (բրիգադավարներ և վարպետներ)՝ համապատասխանաբար 4 և 15 ամիս տևողությամբ⁴⁸⁷:

Արտադրատեխնիկական խմբակներ ու դպրոցներ Հայաստանում գործում էին գրեթե բոլոր արդյունաբերական ձեռնարկություններում ու արտադրամասերում, ուր բացվել էին 700-ից ավելի այդպիսի խմբակներ ու դպրոցներ: Միայն Երևանի արդյունաբերական ձեռնարկություններում սովորում էին մոտ 7000 երիտասարդ բանվորներ⁴⁸⁸:

1928 թ. վերջերին Խորհրդային Հայաստանի ժողովրդական տնտեսության տարբեր ճյուղերում աշխատում էին ավելի քան 400 տեխնիկական մասնագետներ, որոնք կրթություն էին ստացել նախահեղափոխական Ռուսաստանի բարձրագույն և միջնակարգ տեխնիկական ուսումնական հաստատություններում և արտասահմանում⁴⁸⁹: Սոցիալիզմի կառուցման տարիներին հին մտավորականությունը իրեն լիովին արդարացրեց և խանդավառությամբ կատարում էր իր մասնագիտական պարտականությունները:

1929 թ. հանրապետությունում գործում էր 3 բուհ՝ Երևանի պետական համալսարանը, Երևանի պետական կոնսերվատորիան և Անդրկովկասյան անասնաբուժական ինստիտուտը՝ 1366 ուսանողներով:

1929 թ. վերջերին Երևանի պետական համալսարանը վերակառուցվեց: Մի շարք ֆակուլտետների հիմքի վրա ստեղծվեցին նոր, ինքնուրույն ինստիտուտներ՝ ինժեներա-տեխնիկական (չինարարական), առևտրակոոպերատիվ, բժշկական, մանկավարժական, գյուղատնտեսական ինստիտուտները: Դա բխում էր ժողովրդական տնտեսության սոցիալիստական վերակառուցման պահանջներից: Հետագայում, 1933 թ. Երևանի

⁴⁸⁷ Հարությունյան Հ.Մ., նշվ. աշխ., էջ 121:

⁴⁸⁸ Նույն տեղում, էջ 121-122:

⁴⁸⁹ Григорьянц А.К., Формирование и развитие технической интеллигенции Армении (1920-1965), Е., 1966, с. 116.

պետական համալսարանը վերաբացվեց իր ֆակուլտետներով⁴⁹⁰:

Երեանի շինարարական ինստիտուտը ստեղծվեց համալսարանի երկու ֆակուլտետների հիմքի վրա, որը 1933 թ. վերականգնվեց պոլիտեխնիկական ինստիտուտի երկու ֆակուլտետներով՝ շինարարական և քիմիատեխնոլոգիական⁴⁹¹:

Ձեռնարկած միջոցառումները մեծ թափ հաղորդեցին արդյունաբերական կադրերի պատրաստման գործին: Այսպես, օրինակ՝ 1928-1936 թթ. արդյունաբերական և շինարարական մասնադիտությունների գծով հանրապետության բուհերում սովորողների թիվն աճել է 3,5 անգամ, 237 մարդուց հասնելով 829 մարդու⁴⁹²: Արտադրական մտավորականությունն արագ կերպով աճեց: Եթե մինչև առաջին հնգամյակը և առաջին հնգամյակում պատրաստվել է ընդամենը 130 ճարտարագետ, ապա 1933-1940 թթ. ճարտարագետների թիվը հասավ 751-ի⁴⁹³: Միայն Երևանի պոլիտեխնիկական ինստիտուտը 1933-1940 թթ. պատրաստում է 190 ջրաշինարար-ճարտարագետ, որոնց մեծ մասը աշխատանքի անցավ հանրապետության էլեկտրակայաններում⁴⁹⁴:

Հանրապետությունում տեխնիկական կրթության կազմակերպման և բարձրորակ ճարտարագետ տեխնիկական կադրեր պատրաստելու գործում մեծագույն ծառայություն են մատուցել անվանի և վաստակաշատ գիտնականներ Ստեփան Ղամբարյանը, Ալեքսանդր Հակոբյանը, Հովհաննես Նավակատիկյանը, Արշակ Տոնյանը, Լևոն Ռոտինյանը, Զապետ Խոջանեթյանը, Տիգրան Զրբաշյանը, Գուրգեն Օգանեսովը, Լևոն Մանուչարյանը, Մարտին Կասյանը, Օգսեն Սապոնջյանը, Թորգոմ Խաչատրյանը և ուրիշներ⁴⁹⁵:

Բազմաթիվ հայ պատանիներ ու աղջիկներ բարձրագույն կրթություն ստացան Մոսկվայի և Կիևի պետական համալսարաններում, Մոսկվայի Բառևանի անվան բարձրագույն տեխ-

⁴⁹⁰ ՀԱԱ, ֆ.113, ց.1, գ. 346, ք. 2:

⁴⁹¹ Григорьянц А.К. , ցշվ. աշխ., էջ 162:

⁴⁹² Խորհրդային Հայաստանի 15 տարին քվերով, էջ 205:

⁴⁹³ Социалистическое строительство Армянской ССР (1920-1940 гг.), с. 114.

⁴⁹⁴ Հովակիմյան Ս.Գ., Երևանի Կ. Մարքսի անվան պոլիտեխնիկական ինստիտուտը, Ե., 1977, էջ 37:

⁴⁹⁵ Խաչատրյան Գ. , Հայաստանի սոցիալիստական ինտելիգենցիայի կազմավորումն ու զարգացումը, Ե., 1968, էջ 83:

նիկական ուսումնարանում, Կիևի պոլիտեխնիկական ինստիտուտում և Ռուսաստանի այլ բուհերում: Միայն Մոսկվայի Լոմոնոսովի անվան պետական համալսարանում 1936-1937 ուստարում սովորել են 76, 1937-1938-ին՝ 64, 1938-1939-ին՝ 62, 1939-1940-ին՝ 64, իսկ 1940-1941-ին՝ 53 հայեր⁴⁹⁶: Բազմաթիվ երիտասարդներ ավարտելով Ռուսաստանի տարբեր բուհեր, վերադառնում էին Անդրկովկաս (նաև Հայաստան) ժողովրդական տնտեսության, մշակույթի, գիտության տարբեր ճյուղերում աշխատելու համար:

1933-1937 թթ. բարձրագույն և միջին որակավորում ունեցող մասնագետների կշիռը հապես աճեց: Հանրապետության արդյունաբերական ձեռնարկությունները զբեթե հազեցան բարձրորակ կադրերով: Այսպես, 1939 թ. արդյունաբերության մեջ զբաղված ճարտարագետ-տեխնիկական աշխատողների թիվը 1937 թ. համեմատությամբ 1033-ից վելացավ 530-ով և կազմեց 1563 կամ աճեց 51,3 %⁴⁹⁷: Վերը նշված տարիներին արդյունաբերության մեջ կատարվեցին բուռն տեղաշարժեր: Ընդհանուր բնակչության կազմում աճեց բանվոր դասակարգի թիվը, որը 1940 թ. կազմեց 92.4 հազար, իսկ բանվոր-ծառայողներին՝ մոտ 156 հազար⁴⁹⁸: Այդ թվականին արդեն Հայաստանի արդյունաբերական արտադրանքի տեսակարար կշիռը ժողովրդական տնտեսության մեջ կազմեց 78 %⁴⁹⁹:

Այսպիսով, նախապատերազմյան տարիներին Հայաստանը դարձավ առաջավոր հանրապետություն: Ստեղծվեցին արդյունաբերական բոլորովին նոր ճյուղեր՝ մեքենաշինական, քիմիական, շինանյութերի, թեթև և սննդի: Հանրապետությունում վերացվեց անգրագիտությունը, ստեղծվեցին բանվոր դասակարգի և մտավորականության որակյալ կադրեր, հիմք դրվեց բարձրագույն կրթությանը: Բանվորական և ճարտարագետ-տեխնիկական այս կադրերն էլ լուծեցին արդյունաբերության ամենաբարդ խնդիրները:

⁴⁹⁶ Հայրապետյան Ս.Պ., Սոցիալիզմի կառուցումը և կադրերի պատրաստումը Հայաստանում, էջ 115:

⁴⁹⁷ Նույն տեղում, էջ 116-117:

⁴⁹⁸ Փաիկանյան Գ. Ա., Սովետական Հայաստանը Մեծ հոկտեմբերի 60-ամյակին, Ե., 1977, էջ 76:

⁴⁹⁹ Հարությունյան Գ., Հայաստանի Կ(Բ)Կ Կենտկոմի հաշվետվությունը ՀԿ(Բ)Կ 13-րդ համագումարին, Ե., 1940, էջ 16:

HAIK VIRABYAN
Institute of History, NAS RA

**FROM THE HISTORY OF TRAINING OF THE INDUSTRIAL
SPECIALIST IN SOVIET ARMENIA
(the 1920-1930s)**

Summary

During the years of the Soviet power the training of the workers with high technical skills became a very important and urgent issue in Soviet Armenia. Considerable works were carried out in that field. There were opened new institutions of technical education, technical schools and the working faculties. The People's Commissariat of Education was responsible for training qualified labour force and specialists. For this purpose the leadership of the Armenian Soviet Republic put the task of the usage of all means, taking into consideration the perspectives of the development of the National economy and the importance of training of the technical staff.

Thus, during the pre-war years Armenia became a technically progressive republic. There were created new industrial branches (engineering, chemical building materials and etc.). Illiteracy was abolished, qualified staff of the working class and intelligentsia was trained and the bases of the higher education were founded in Soviet Armenia. The most complex problems of the development of industry were in the process of solving by the trained specialists.